

OASeS

Ongelijkheid, Armoede, Sociale uitsluiting en de Stad
Universiteit Antwerpen

Persconferentie

Maandag 2 december 2013 om 10 uur

Willem Elsschotzaal, Hof Van Liere, Prinsstraat 13B, 2000 Antwerpen

Stadscampus Universiteit Antwerpen

Ter gelegenheid van de publicatie van:

ARMOEDE EN SOCIALE UITSLUITING JAARBOEK 2013

Redactie: Danielle Dierckx, Jill Coene, An Van Haarlem, Peter Raeymaeckers
Uitgeverij ACCO, Leuven/Den Haag. (Nr. 25 in de reeks Sociale InZichten)

Universiteit Antwerpen - Faculteit Politieke en Sociale Wetenschappen

Centrum OASeS (Ongelijkheid, Armoede, Sociale Uitsluiting en de Stad)

De Meerminne, St-Jacobstraat 2, 2000 Antwerpen

Onderzoeksleider Armoede: Danielle Dierckx (Prof.dr.) – 0499 33 49 63

<http://www.oases.be>

<http://www.vlaamsarmoedesteunpunt.be>

I. DRIE OPMERKELIJKE CONCLUSIES

1. Armoede treft meer Belgen dan we dachten, maar voor korte duur

15,3% van de Belgen is arm; in Vlaanderen is dat 9,8%¹. Deze cijfers blijven al enkele jaren stabiel. Nieuwe analyses brengen aan het licht dat het niet altijd dezelfde mensen zijn die in armoede leven. Over een periode van vier jaren was 27,8% van de Belgen arm (cijfers voor de inkomensjaren 2006-2009). 15,4% daarvan was gedurende 1 of 2 jaar arm. 12,4% was gedurende drie of vier jaar arm. Een meerderheid kan dus relatief snel terug de eindjes aan elkaar knopen. Sommige groepen blijken echter meer wind in de zeilen te hebben: hooggeschoolden, studenten en werknemers kunnen sneller uit de armoede ontsnappen dan laaggeschoolden, werklozen en gepensioneerden.

Hoewel de armoede in ons land grotendeels stabiel bleef doorheen de jaren, nam de kinderarmoede significant toe van 15,3% in 2005 naar 18,7% in 2010. In Vlaanderen ligt het cijfer op 10,4% en blijft stabiel, hoewel het aantal kinderen geboren in een kansarm gezin het jongste decennium verdubbelde. Veel Belgische kinderen blijken te leven in een gezin waar bijna niemand werkt (oftewel werkarm is, met werkintensiteit lager dan 55%).² Een andere verklaring moet wellicht gezocht worden in migratie: de groep kinderen uit migratie groeit. De werkloosheid in deze migratiegezinnen met kinderen is hoog.

2. Het sociale beleid beschermt de sterksten het best

Indien er geen sociale transfers zouden bestaan, zou het armoederisico in België niet 15,3% bedragen, maar een onthutsende 42,0%. Dezelfde oefening kan men maken voor de kinderbijslag. Zonder kinderbijslag en fiscale voordelen voor gezinnen met kinderen zou de kinderarmoede anno 2010 niet 17,1% bedragen, maar 31,4%. Idem voor de sociale huisvesting: dankzij het bestaan van dit systeem verkleint het armoederisico voor sociale huurders van 41,8% naar 29,9%. Maar alles kan beter.

Tijdens de hoogconjunctuur van de jaren 1994-2000 en 2004-2007 verzwakten de resultaten: het beschermingsniveau voor werkarme gezinnen (werkintensiteit lager dan 0,5) op arbeidsleeftijd (20-59 jaar) nam af. Met name tussen 2004 en 2007 daalde de absolute armoedereductie door sociale

¹ Het armoederisico wordt gemeten volgens de Europese relatieve armoededrempel, die ligt op 60% van het mediaan equivalent beschikbaar inkomen van een land (volgens de 'European Statistics on Income and Living Conditions' enquête). Het beschikbaar inkomen is het inkomen dat overblijft na aftrek van belastingen en sociale bijdragen, inclusief sociale uitkeringen. Vanuit het principe dat gezinsleden kosten en bestedingen delen, rekent men het beschikbaar inkomen om naar een 'equivalent' beschikbaar inkomen. Elke bijkomende volwassene in een gezin krijgt factor 0,5; kinderen jonger dan 14 jaar krijgen factor 0,3. In 2011 bedroeg het mediaan beschikbaar inkomen in België € 20.008 op jaarbasis. De armoederisicogrens is 60% daarvan en ligt op € 12.005, afgerond € 1.000 per maand. Voor een gezin bestaande uit twee volwassenen en twee kinderen bedraagt de drempel € 2.101 per maand (€ 12.005 vermenigvuldigd met een factor 2,1; gedeeld door 12).

² De werkintensiteit is de verhouding tussen de arbeidsprestaties die de volwassen leden van het gezin leverden over een jaar (rekening houdend met het aantal maanden dat ze aan het werk waren en hun gemiddelde arbeidsduur) en het maximum dat ze hadden kunnen presteren als ze voortdurend en voltijds aan het werk waren geweest. In een gezin met twee volwassenen die beide voortdurend voltijds aan het werk waren, bedraagt de werkintensiteit 1 of 100%. Als beide volwassenen voortdurend deeltijds aan het werk waren, bedraagt de werkintensiteit 0,5 of 50%.

transfers voor deze gezinnen significant. Meer tewerkstelling kwam vooral de gezinnen ten goede waar al iemand aan het werk was. Door de toegenomen tewerkstelling werd het tweeverdienersmodel de norm, waardoor eenverdieners met een loon of uitkering die norm niet kunnen halen.

Vele sociale minima blijven onder de armoedegrens. Het leefloon voor een alleenstaande bedroeg in januari 2013 75% van de armoedegrens en slechts 64% in het geval van een koppel met 2 kinderen. De inkomensgarantie voor een oudere alleenstaande bedraagt 93% van de armoedegrens en 83% voor een koppel. Ook sociale zekerheidsuitkeringen garanderen geen minimale levensstandaard. Zo bedraagt de werkloosheidsuitkering vanaf de zesde maand werkloosheid voor een alleenstaande 88% van de armoedegrens en 70% voor een koppel met 2 kinderen, het pensioen van koppels 87%, de inkomensvervangende uitkering voor alleenstaande gehandicapten 75% (en slechts 67% voor koppels met 2 kinderen). Zelfs het minimumloon voor een koppel met twee kinderen ligt onder de armoedegrens: het schiet 13% tekort. Enkel voor alleenstaanden liggen de invaliditeitsuitkering, het pensioen en het minimumloon er boven.

3. Herverdeling in het nieuwe Vlaanderen

Vlaanderen kan op dit scharniermoment kiezen om via een sterkere herverdeling haar ambitie om topregio in de wereld te worden ook op sociaal vlak waar te maken. Tegen 2020 elk gezin een inkomen garanderen tot aan minimum de armoederisicogrens (zie Pact 2020), kan door inkomens op te trekken en/of kosten te verlagen. De sociale uitkeringen optrekken tot boven de armoedegrens is één strategie.

Een tweede voorstel: een uitgebreider systeem van huursubsidies voor huurders op de private markt invoeren, doet hun armoede dalen.³ Een huursubsidie die aan de bovenkant begrensd is door de werkelijk betaalde huurprijs, met een maximum van € 520 per maand plus € 36,4 per persoon ten laste, zou gefinancierd kunnen worden door de belastingsvoordelen voor eigenaars proportioneel met 12% te verminderen. 43% van de eigenaars zou door dergelijke maatregel inleveren, maar het verlies zou beperkt blijven tot 0,4% van hun beschikbaar huishoudinkomen. Daarentegen zou 17% van de private huurders winnen; het aandeel van de huursubsidie in hun beschikbaar inkomen zou

³ Momenteel bestaat een beperkt systeem van huursubsidie voor mensen met een laag inkomen die verhuizen van een onbewoonbare, overbewoonde of ongeschikt verklaarde woning naar een goede woning, voor (ex-)daklozen, voor 65-plussers of personen met een handicap die verhuizen van een onaangepaste huurwoning naar een aangepaste woning en voor mensen die verhuizen van een private huurwoning naar een woning verhuurd door een sociaal verhuurkantoor. De nieuwe woning moet aan strikte voorwaarden voldoen, o.a. een maximum huurprijs (€ 560 voor wie niemand ten laste heeft tot € 716,8 voor personen met 4 of meer personen ten laste). De huursubsidie wordt maximum gedurende 9 jaar toegekend en daalt doorheen de tijd. Het bedrag is afhankelijk van een inkomen en bedraagt in 2013 maximaal € 230 per maand (= voor personen met het laagste inkomen gedurende de eerste twee jaar). Naast deze subsidie bestaat er een huurpremie voor kandidaat-huurders met een laag inkomen die al vijf jaar op de wachtlijst van een sociale woning staan. Op 29/11/2013 besliste de Vlaamse regering om beide stelsels op elkaar af te stemmen. Kandidaat-huurders op de wachtlijst komen voortaan in aanmerking voor een huurpremie vanaf vier jaar en de degressiviteit en beperking in de tijd van de huursubsidie worden afgeschaft. Beide bedragen worden op elkaar afgestemd: een derde van de betaalde huurprijs met een maximum van € 120 per maand plus € 20 per persoon ten laste.

24,8% bedragen en vooral de laagste inkomens zouden erbij gebaat zijn. De armoedekloof⁴ van huurders zou meer dan halveren.

Een derde voorstel gaat over de kinderbijslag. Deze biedt onvoldoende steun voor wie het echt nodig heeft, omdat de kinderbijslag niet welvaartsvast is. Tussen 1992 en 2010 boette de kinderbijslag daardoor in aan welvaart. Het basisbedrag van kinderen in rang 1 in het werknemersstelsel zou vandaag 14% tot 31% hoger moeten liggen om de welvaart te volgen. Een simulatie waarbij het huidige stelsel met rang- en leeftijdstoelagen en sociale toeslagen blijft behouden, maar waarbij de basisbedragen voor iedereen worden verlaagd en de sociale toeslagen voor bv. eenoudergezinnen en langdurig werklozen worden verhoogd, is haalbaar. Het kinderarmoederisico zou dalen van 11,2% tot 10,1%. Ook het armoederisico van alle gezinstypes zou dalen, vooral dat van eenoudergezinnen (van 19,9% naar 13,7%).

⁴ De armoedekloof is een maat voor de diepte van de armoede en meet het verschil tussen het mediaan equivalent inkomen van mensen in armoede en de armoederisicogrens.

II. RECENTE ONTWIKKELINGEN IN BELEID EN FEITEN OVER ARMOEDE

1. DE VERSCHILLENDE GEZICHTEN VAN ARMOEDE

Volgens inkomensdata uit 2010 (EU-SILC 2011), bedraagt de inkomensarmoede in België 15,3%; in Vlaanderen is dat 9,8% (dit is het cross-sectionele armoederisico). Meer dan anderhalf miljoen (1.657.000) Belgen moet rondkomen met een beschikbaar equivalent inkomen dat lager ligt dan € 1.000 voor een alleenstaande, € 1.300 voor een alleenstaande ouder met een kind of € 2.101 voor een gezin met twee kinderen. Typische risicogroepen in Vlaanderen zijn 65-plussers (18,1%), alleenstaande ouders (22,2%) en alleenstaanden (14,5%), koppels waar minstens een partner ouder is dan 65 (20,6%), laaggeschoolden (18,6%), huurders (20,6%), werklozen (23,2%).

In Europa wordt meer en meer gesproken over het 'risico op armoede of sociale uitsluiting', wat breder is dan het armoederisico (zie EU2020-strategie). Het gaat om het aantal mensen dat een armoederisico heeft en/of ernstig materieel gedepriveerd⁵ is en/of leeft in een gezin met een zeer lage werkintensiteit (lager dan 0,2). In 2011 liep 21,0% van de bevolking dergelijk risico. Tussen 2008 en 2011 nam dit 'risico op armoede of sociale uitsluiting' vooral toe in de Zuid- en Oost-Europese landen. Wel baart de evolutie van het aandeel personen dat leeft in een huishouden met zeer lage werkintensiteit zorgen: tussen 2008 en 2011 nam het in België toe van 11,7% naar 13,7%.

Deze cijfers bieden geen inzicht in de duur van inkomensarmoede en verhullen of het steeds om dezelfde mensen gaat of dat verschillende mensen getroffen worden. Zoals gezegd, 27,8% Belgen was minstens een jaar arm tijdens de periode 2006 - 2009: 11,4% was gedurende een jaar arm, 4,0% was gedurende twee jaar arm, 6,5% was drie jaren arm en 5,9% was tijdens de vier jaren arm. De meerderheid van de mensen in armoede is dus voor een beperkte periode arm, maar voor een aanzienlijke groep is armoede een hardnekkig fenomeen dat meerdere jaren aansleept. Onderzoek leert dat het na verloop van tijd steeds moeilijker wordt om uit armoede te ontsnappen. Bovendien is het risico groter om ooit terug in armoede te belanden, wanneer men een eerdere armoede-ervaring achter de rug heeft. Verruimen we de definitie naar de groep personen die zowel in 2009, als in minstens twee van de drie jaren daarvoor arm waren, dan blijkt 9% van de Belgen in persistente armoede te leven. De risicogroepen zijn grotendeels gelijk aan deze op basis van het cross-sectionele armoederisico, maar 65-plussers en gepensioneerden zijn duidelijk oververtegenwoordigd in de groep persistent armen. Het hebben van een hoger diploma en een (fulltime) job beschermt tegen armoede: het verlaagt de kans om in armoede te stromen en verhoogt de kans om weer uit te stromen.

Armoede betekent uitsluiting op verschillende domeinen tegelijkertijd. 10% van de Belgische bevolking was in 2011 op minstens vier van een lijst van twaalf indicatoren gedepriveerd. De vaakst voorkomende problemen zijn het gevoel hebben de eindjes niet aan elkaar te kunnen knopen, zich geen grote aankopen kunnen permitteren, inkomensarmoede en wonen in een woning van slechte staat. Dit cijfer valt op omdat het hoger ligt dan dat van landen met een vergelijkbaar mediaan

⁵ Van ernstige materiële deprivatie is sprake wanneer iemand leeft in een huishouden dat zich minstens vier van een lijst van negen items niet kan veroorloven (zoals een wasmachine, auto, een week vakantie buitenshuis).

equivalent inkomen, zoals Nederland (3,7%) en Duitsland (7,0%). Het Verenigd Koninkrijk en Frankrijk daarentegen volgen de slechte score van België; hun aandeel multidimensioneel gedepriveerden bedraagt respectievelijk 9,7% en 9,0%.

We analyseerden ook specifiek de groep van personen met een handicap. De analyse van de levensstandaard van personen met een handicap toont aan dat armoede meten via de traditionele manier tekort schiet. Personen met recht op een inkomensvervangende of integratietegemoetkoming (IVT/IT) hebben hoge kosten omwille van hun handicap: gemiddeld hebben zij voor € 251 maandelijkse uitgaven voor gezondheidszorg of 17% van hun beschikbare inkomen. Dit compenseren zij door te besparen op noodzakelijke uitgaven. Meer dan één op vier huishoudens met een IVT/IT-uitkeringsgerechtigde bespaart op niet-medische professionele zorg (thuishulp, poetshulp, boodschappenhulp, klussen); een derde stelt medische consumptie uit; 46% bespaart op socioculturele activiteiten; meer dan de helft bespaart op niet-medische handicapgerelateerde uitgaven, zoals hulpmiddelen, specifieke verplaatsingskosten of woningaanpassingen. Volgens de klassieke armoedemeting leeft 39,3% van deze huishoudens in armoede. Indien rekening wordt gehouden met de extra kosten die gepaard gaan met hun handicap om een gelijkwaardige levensstandaard te behalen als huishoudens zonder persoon met een handicap, loopt hun armoederisico op tot 63,2%, 76,0% of 89,0%, afhankelijk van de gekozen indicator om de levensstandaard te meten.

AANKNOPINGSPUNTEN VOOR HET BELEID

Armoede meten via de klassieke definitie verhult nuanceringen en problemen op vele fronten. Alternatieve armoedemetingen zouden mainstream moeten worden in beleidsrapporten.

Armoedebeleid omvat doorgaans niet-structurele acties (bijvoorbeeld daklozenopvang) en structurele acties op het individuele niveau (bijvoorbeeld activering). Dergelijk beleid is nodig, maar onvoldoende. De belangrijkste strategie schuilt in het voorkomen van armoede, des te meer omdat een eerste armoede-ervaring de kans op een latere armoedesituatie verhoogt en omdat langdurige armoede verstrekken gevolgen heeft. Het armoedebeleid dient daarom in te grijpen op de structurele productie van armoede. Een publiek en politiek draagvlak voor herverdeling, andere machtsverhoudingen en organisatievormen is noodzakelijk.

2. DE ARBEIDSMARKT POLARISEERT

De voorbije jaren was er sprake van een toenemende polarisatie op de arbeidsmarkt. Het aandeel werkrijke gezinnen (waar alle leden op actieve leeftijd een betaalde baan hebben) nam tussen 1994 en 2010 significant toe, terwijl werkarme gezinnen (waarvan slechts een klein aandeel van het arbeidspotentieel wordt ingezet) in veel mindere mate deel hadden in de tewerkstellingsgroei. Bovendien is de werkintensiteit van gezinnen sterk sociaal gelaagd. Werkarme gezinnen hebben een zwak sociaal profiel: het gaat vooral om werklozen, arbeidsongeschikten en nieuwkomers. Dat hangt samen met ongelijke kansen op de arbeidsmarkt, gezinsverdunning en de verschillende snelheid waarop de vrouwenemancipatie zich voltrekt. Laaggeschoolde vrouwen en allochtone vrouwen volgen het economische verzelfstandigingsproces met vertraging.

De polarisatie op de arbeidsmarkt gaat gepaard met een groeiende discrepantie tussen de levensstandaard van werkrijke gezinnen en die van werkarme gezinnen. Het armoederisico van personen (18-59 jaar) die leven in zeer werkarme gezinnen (werkintensiteit tussen 0 en 0,2) nam in ons land in de periode 2004-2011 (inkomensdata 2003-2010) toe van 45,6% tot 56,4%, terwijl het armoederisico van personen in zeer werkrijke gezinnen (werkintensiteit tussen 0,85 en 1) gelijk bleef (2,2%).

De polarisatie heeft ook gevolgen voor de kinderarmoede. 13,9% van de kinderen in ons land leeft in een zeer werkarm gezin, een cijfer dat bijzonder hoog is in vergelijking met de EU14 (EU15 zonder Ierland) en dat vooral wordt gedreven door de grote omvang van deze groep in Wallonië. Het armoederisico van kinderen ligt in ons land hoger voor de zeer werkarme huishoudens (81,1%) en lager voor de zeer werkrijke huishoudens (2,3%) dan gemiddeld in de EU14, waar het respectievelijk 68,2% en 5,7% bedraagt. Met andere woorden: veel Belgische kinderen leven in een gezin dat zeer werkarm is en zij worden in België meer dan elders geconfronteerd met een hoog armoederisico.

De polarisatie op de arbeidsmarkt hangt deels samen met ongelijke arbeidskansen. Kansengroepen krijgen niet de toegang tot jobs die ze nodig hebben om uit de bestaansonzekerheid te klimmen. De algemene Vlaamse werkloosheidsgraad bedroeg anno 2012 4,6%. Laaggeschoolden (7,1%), jongeren (-25 jaar) (12,8%), personen zonder de Belgische nationaliteit (24,6%) en personen met een arbeidshandicap (8,7%) kennen een hogere werkloosheidsgraad. De crisis bracht tussen 2008 en 2013 een stijging van het aantal Vlaamse niet-werkende werkzoekenden teweeg in bijna alle sociodemografische groepen. Ook de traditionele kansengroepen voelden dit effect, maar zij moeten nu meer dan voorheen de concurrentiestrijd voor schaars degelijk werk voeren. Bijzonder zorgwekkend is de jeugdwerkloosheid in Europa. De werkloosheidsgraad van jongeren (jonger dan 25 jaar) bedroeg in 2012 23% in de EU en liep op tot 40% of meer in Spanje, Griekenland en Kroatië. Ons land zit met 19,8% onder het EU-gemiddelde, wat niet wegneemt dat het een hoog cijfer is.

Andermaal moeten we bevestigen dat het onderwijssysteem niet zo meritocratisch werkt als het zich voordoet. Onderzoek naar de overgang van het basisonderwijs naar het secundair onderwijs toont aan dat leerlingen uit arbeidersklassen- en (lage) middenklassengezinnen, zelfs bij gelijke schoolse prestaties, minder geneigd zijn om te kiezen voor een theoretische richting (Latijn en moderne wetenschappen) dan leerlingen uit de hogere middenklasse. Ze kiezen veeleer voor praktijkgerichte richtingen (technische of kunstopties). Het aanbieden van een studiekeuze op jonge leeftijd leidt daarom tot bijkomende onderwijsongelijkheden. Bovendien is het studieadvies dat leerlingen van hun leerkrachten krijgen, gekleurd: leerlingen uit arbeidersmilieus en uit de (lagere) middenklassen krijgen minder vaak het advies om te kiezen voor theoretische opties in het secundair onderwijs. Wellicht valt dit te verklaren doordat leerkrachten bij het geven van advies naast schoolse prestaties ook rekening houden met de studiehouding. Daarbij hanteren ze criteria die waarschijnlijk meer ontwikkeld zijn bij leerlingen uit hogere middenklassenmilieus (o.a. zelfstandig kunnen leren, huiswerk stipt indienen). Zo brengen ze onbewust de sociale achtergrond van de leerling mee in rekening bij het geven van studieadvies.

III. SOLIDARITEIT EN HERVERDELING

1. DE WELVAARTSSTAAT ONDER DRUK?

Allerlei bedreigingen lijken in de weg te staan van het behoud van de welvaartsstaat. Hoge sociale uitgaven lijken niet gepaard te gaan met een structurele daling van de armoedecijfers. De vergrijzing dreigt gezondheidszorg en pensioenen onbetaalbaar te maken. De financiële crisis en beperkte budgetten kunnen leiden tot een verdere inperking van rechten. Migratie tast de grenzen van onze welvaartsstaat af en roept vragen op over het gebruik van de sociale zekerheid door nieuwkomers die nog maar weinig hebben bijgedragen. Dat kan het draagvlak voor de sociale zekerheid onder druk zetten en discussie uitlokken over de rechten van migranten. Ons land probeert al via allerlei wegen de rechten van migranten te beknotten, bijvoorbeeld via de inperking van het recht op medische zorgen voor irreguliere migranten en strengere eisen voor gezinshereniging. Sociale risico's zijn niet gelijk verspreid over de samenleving en het besef daarvan bij brede lagen van de bevolking zou er toe kunnen leiden dat men niet langer bereid is om bij te dragen tot het systeem.

De vraag naar het vormgeven van solidariteit en herverdeling gaat bovendien gepaard met spanningsvelden. We noemen er drie. Ten eerste: moet het sociaal beleid investeren of herverdelen? Sociale investering als beleidsparadigma maakt opgang. De achterliggende gedachte is dat men investeert in mensen en er een return tegenover dient te staan. Het grijpt in op het individuele niveau voor het voorkomen van armoede. Het draagvlak hiervoor kan dan wel groot zijn, maar deze strategie leidt niet tot structurele armoedebestrijding omdat de structuren van ons sociaaleconomische systeem ongemoeid worden gelaten. Sociale investering heeft nood aan voorwaarden: een betere verdeling van jobs, adequate sociale bescherming en effectieve herverdeling ondersteund door innovatieve sociale actie. Twee: moet solidariteit indirect (via de welvaartsstaat) of direct (via privaat initiatief) worden georganiseerd? Mensen zouden vervreemd zijn geraakt van solidariteit omdat herverdeling verloopt via de welvaartsstaat. Solidariteit zou haar uiting moeten vinden in innovatieve particuliere initiatieven en ervaringen waarin mensen zelf kiezen met wie en hoe ze solidair zijn. Dergelijk pleidooi roept vragen op, niet in het minst of dit geen terugkeer naar liefdadigheid inhoudt. Drie: moet sociaal beleid universeel dan wel selectief worden ingezet? Selectief sociaal beleid kan doorgaans rekenen op een kleiner draagvlak (minder mensen hebben er belang bij), maar blijkt cruciaal te zijn in haar combinatie met een universeel beleid om armoede duurzaam te bestrijden.

2. DENKSPOREN VOOR EEN RECHTVAARDIGE HERVERDELING

Diverse maatregelen kunnen de herverdelende functie van de welvaartsstaat verhogen. Ze kunnen een weg zijn naar structurele armoedebestrijding, maar vereisen een draagvlak. De hier voorgestelde maatregelen vergen een kleine inspanning van een grote groep mensen, maar betekenen een groot verschil voor wie het broodnodig heeft.

Voorstellen tot herverdeling gaan over het optrekken van sociale uitkeringen, de kinderbijslag, huursubsidies en het arbeidsmarktbeleid. De Belgische arbeidsmarkt is gepolariseerd. Om dit te ondervangen, zijn niet alleen meer jobs nodig, maar ook een gericht activeringsbeleid. Activering veronderstelt een evenwicht tussen financiële prikkels en begeleiding/opvolging. De zesde staatshervorming geeft Vlaanderen kansen om vooral op het tweede vlak grotere inspanningen te

kunnen doen. Naast activering is ook de uitbouw van toereikende kinderopvang nodig. Vlaanderen onderneemt stappen op dit vlak, maar dit is onvoldoende.

Ook op het vlak van gezondheid kan meer herverdeling soelaas brengen. Volgens de gezondheidsenquête 2008 stelt 14% van de Belgen medische zorgen uit omwille van financiële redenen. De kosten voor niet-medische zorg wegen zwaar door op het budget van lage inkomensgezinnen. De maximumfactuur beschermt patiënten tegen hoge remgelden, maar de plafonds voor de laagste inkomensgroepen zijn nog te hoog en patiënten die langer dan een jaar in een psychiatrische instelling verblijven, zijn onvoldoende beschermd. Hoewel deze resultaten al gekend zijn, heeft de overheid de signalen nog niet opgepikt. Daarnaast ontbreekt kennis over supplementen in de ambulante verzorging. Daardoor is het niet duidelijk in welke mate deze voor betaalbaarheidsproblemen zorgen.

Een radicale vorm van herverdeling kunnen we vinden in de vorm van een onvoorwaardelijk basisinkomen voor iedereen. Onvoorwaardelijk, omdat er geen tegenprestaties voor worden verwacht en het aan iedere burger, ongeacht zijn inkomen, wordt toegekend. Verschillende initiatieven zijn lopende (bijvoorbeeld het Europees Burgerinitiatief voor het Onvoorwaardelijk Basisinkomen en een burgerinitiatief in Zwitserland), wat toont dat dit idee kan steunen op een publiek draagvlak. Het basisinkomen kan gezien worden als een subsidie voor laaggeschoold werk, maar geeft mensen ook meer vrijheid om te kiezen waaraan ze hun tijd willen spenderen (maatschappelijk nuttige activiteiten zoals zorg voor ouderen, vrijwilligerswerk, ...). Hoewel dit idee controversieel is en nadelige effecten kan veroorzaken (freeriding, aanzuigeffecten) is het een debat waard in het licht van meer structurele armoedebestrijding.

3. DE MYTHE VAN HET WANKELE DRAAGVLAK VOOR HERVERDELING

De sociale zekerheid tracht de levensstandaard te waarborgen bij sociale risico's zoals werkloosheid en ziekte en wil een adequate minimumbescherming bieden aan hen die onvoldoende aan het systeem hebben bijgedragen. Daartoe is het systeem gebaseerd op herverdeling en solidariteit. Horizontale (over de levensloop en van lage risicogroepen naar hoge risicogroepen) en verticale herverdeling (van rijker naar armer) zitten ingebouwd. In toenemende mate klinkt een discours dat het publieke en politieke draagvlak voor herverdeling zou afkalven. Luie profiteurs zouden zich wentelen in de hangmat van het uitkeringssysteem. Critici van de welvaartsstaat kunnen dergelijke argumenten aangrijpen om het systeem in te perken en te ondergraven. Dat komt goed uit in een context waarin de roep naar besparingen luidt klinkt.

Toch luidt de conclusie dat er nog steeds een breed draagvlak voor onze sociale zekerheid bestaat. Vlamingen steunen het streven naar meer gelijkheid. Anno 2011 was twee derde van mening dat de verschillen tussen hoge en lage inkomens niet kunnen blijven zoals ze nu zijn. Op twintig jaar tijd is het gelijkheidsstreven quasi gelijk gebleven. Bovendien gaat bijna 70% (helemaal) akkoord met de stelling dat onze verzorgingsstaat het beste systeem is om het welzijn van iedereen te garanderen. Een genereus sociaal beleid kan steunen op een breed draagvlak voor sociale bescherming. De cijfers die vorige week in de media werden gepubliceerd, bevestigen dit stevige draagvlak voor onze verzorgingsstaat. Burgers zijn ook bereid om bij te dragen aan de sociale zekerheid, en niet alleen omdat ze het beschouwen als een morele plicht ten opzichte van de zwakkere in de samenleving. De sterkste drijfveer om de sociale zekerheid te spijzen, is eigenbelang: men verwacht vroeg of laat zelf

ook een beroep te doen op het systeem. Dat betekent niet dat burgers zich niet bewust zijn van mogelijk negatieve effecten van de welvaartsstaat. Zo zijn Vlamingen verdeeld over de rol van de overheid in herverdeling (meer versus minder overheidsingrijpen?) en vindt een derde dat de sociale zekerheid teveel kost voor wat ze oplevert. Daartegenover staat dat ze ook geen heil zien in marktwerking ter vervanging van de taak van de overheid. Men merkt daarnaast op dat sommigen zich afvragen of de steun terecht komt bij wie ze nodig heeft. De Vlaming zou zich zorgen maken om sociale fraude. Een bedreiging schuilt ook in het feit dat burgers graag zouden kiezen met wie ze solidair zijn. Ouderen en zieken kunnen op meer sympathie rekenen dan werklozen en migranten, die als minder 'deserving' worden beschouwd. Sociaal beleid dat zich richt op groepen die in de ogen van het publiek meer 'deserving' zijn, kan steunen op een groter draagvlak. Maar de sociale zekerheid inperken tot een residueel systeem voor enkelen, zou het draagvlak ondermijnen. Het is daarom van belang dat een zo groot mogelijke groep (de middenklasse) belangen ziet in de sociale zekerheid. Zolang er naast verticale herverdeling ook horizontale herverdeling plaatsvindt, zal de legitimiteit minder ter discussie staan.

ENKELE EXTRA CIJFERS

- Gezinnen in het laagste inkomensdecil leden op tien jaar tijd een koopkrachtverlies van 6,1%.
- In 2012 kregen 66.060 Vlaamse gezinnen budgethulpverlening en / of schuldhulpverlening van de erkende instellingen voor schuldbemiddeling.
- In 2012 werden 4.202 Vlaamse gezinnen afgesloten van drinkwater na advies van een lokale adviescommissie.
- 44,7% van de Belgische werklozen was in 2012 langdurig werkloos.
- Het aantal niet-werkende werkzoekenden in Vlaanderen nam tussen oktober 2008 en oktober 2013 met 35% toe.
- 13,7% Belgen leefde in 2011 in een gezin met een zeer lage werkintensiteit, dat is meer dan het Europees gemiddelde van 10,2%.
- Het armoederisico voor Belgen met de Belgische nationaliteit lag in 2011 op 12,3%. Bij personen met een EU-27-nationaliteit was dat 23,9%. Voor personen met een niet-EU-27-nationaliteit loopt dat cijfer op tot 56,9%.
- Het aantal kinderen geboren in een kansarm gezin in Vlaanderen bedroeg in 2012 10,5%. In 2002 was dit maar 5,7%
- 4% van de Belgische huishoudens in het hoogste en 27% in laagste inkomenskwintiel stelt gezondheidszorg uit omdat ze het zich niet kunnen veroorloven.
- In het eerste kwartaal van 2013 ontvingen maandelijks gemiddeld 98.427 Belgen een leefloon, 2,2% meer dan in het eerste kwartaal van 2012.
- Op 1 januari 2013 ontvingen 108.799 personen een Inkomensgarantie voor Ouderen of Gewaarborgd Inkomen voor Bejaarden.
- Aan het eind van het gewoon lager secundair onderwijs heeft 0,9% van de kinderen met Belgische nationaliteit twee jaar schoolse achterstand, bij leerlingen met vreemde nationaliteit loopt dit op tot 8%.
- Eind 2012 werden 6.401 woningen beheerd door een sociaal verhuurkantoor en 147.066 door een sociale huisvestingsmaatschappij. Toch stonden 107.308 kandidaat-huurders op de wachtlijst, met een gemiddelde wachttijd van 970 dagen. Dit is met uitzondering van 2008 (978 dagen) de langste wachttijd van de voorbije zeven jaar.
- Begin 2013 hadden 849.853 Vlamingen recht op een verhoogde tegemoetkoming voor gezondheidszorgen, een stijging met 2,2% tegenover 2012.
- 120.799 Belgen deden een beroep op de voedselbank in 2012, dat is een stijging met 3.359 personen op een jaar tijd.

DE STRUCTUUR VAN HET JAARBOEK

Armoedebestrijding is in de eerste plaats een kwestie van solidariteit en herverdeling via een breed georiënteerde welvaartsstaat. Dit Jaarboek gaat na wat dit betekent in een individualistischere maatschappij. Het beantwoordt vragen als: Bestaat er nog een draagvlak voor herverdeling? Waarom zou men solidair zijn met anderen? Hoe staan burgers tegenover de welvaartsstaat? Hoe evolueerde de Belgische welvaartsstaat de voorbije jaren? Slaagt de sociale zekerheid erin om mensen te beschermen tegen armoede? Kraakt de welvaartsstaat onder migratie? Het Jaarboek toont dat niet iedereen dezelfde kansen heeft om volwaardig deel uit te maken van de welvaartsstaat. Sociale risico's en onderwijskansen zijn ongelijk verdeeld. Het Jaarboek stelt alternatieven voor om meer herverdeling in te bouwen. Vormt een huursubsidie een nuttig instrument in de strijd tegen armoede? Ook de optie van een gelijk basisinkomen voor iedere burger wordt afgetoetst.

Voor de 22ste keer informeert dit Jaarboek de lezer over de recentste cijfers en het beleid tegen armoede en sociale uitsluiting. Traditioneel presenteert dit boek de stand van zaken over inkomensarmoede. We leggen de dynamiek achter inkomensarmoede bloot en vergelijken de multidimensionele armoede in Europa. Verder bekijkt dit Jaarboek onder andere de relatie tussen handicap en armoede, de verwickelingen op de arbeidsmarkt, de specifieke hulpvragen en oplossingsstrategieën van personen van buitenlandse herkomst en de ambivalente evolutie van armoedebestrijding in Europa.

Traditioneel sluit het Jaarboek af met een uitgebreid overzicht van de recentste statistieken inzake armoede en sociale uitsluiting.

MEER WETEN?

Het Jaarboek is een product van het Centrum OASes (Ongelijkheid, Armoede, Sociale Uitsluiting en de Stad) van de Faculteit Politieke en Sociale Wetenschappen, Departement Sociologie van de Universiteit Antwerpen. Het wordt gefinancierd door de Vlaamse regering en het Vlaams Armoedesteunpunt (www.vlaamsarmoedesteunpunt.be) en uitgegeven door Acco (Leuven/Den Haag).

Bij het verschijnen van het Jaarboek organiseren we op **donderdag 5 december 2013** op de Universiteit Antwerpen (Stadscampus) een **colloquium** met als titel 'Solidariteit en herverdeling in duet of duel' (zie bijgevoegde folder en www.oases.be).

Danielle.dierckx@uantwerpen.be, 0499 33 49 63

Jill.Coene@uantwerpen.be, 03 265 59 99

An.VanHaarlem@uantwerpen.be

Peter.Raeymaeckers@uantwerpen.be